

Активна зовнішньополітична діяльність стала одним із пріоритетів провладу ЗУНР, що пов'язувалося з геополітичним становищем молодого республіки, яка опинилася на перехресті геостратегічних інтересів великих держав у Центрально-Східній Європі, та завданням зберегти незалежність і територіальну цілість від агресії сусідніх держав, чим забезпечити сприятливі зовнішні умови для розвитку державотворчих процесів. Гнучких дипломатичних зусиль вимагала насамперед українсько-польська війна, яка тривала власне впродовж усього існування ЗУНР. Вона й визначила першочергові зовнішньополітичні завдання: домогтися дипломатичного визнання держави через посередництво Паризької мирної конференції, місій країн Антанти і США, а також призупинення іноземної експансії на прикарпатські землі.

Різні аспекти цієї проблематики знайшли своє відтворення в історико-мемуарних працях діячів УНР–ЗУНР. Найповніше охоплює проблему Михайло Лозинський, заступник Державного секретаря закордонних справ ЗУНР, член дипломатичних місій на переговорах з антантівськими і польськими представниками на Паризькій конференції. Аналізуючи вектори зовнішньополітичної діяльності ЗУНР, він зауважив, що першою акцією новоскликаного Української Національної Ради у Станіславові була ухвала від 3 січня 1919 р. про злуку з УНР [12, с.67]. Про її закономірність свідчили заяви галицьких провідників ще до відновлення державності, зокрема К.Левицького у грудні 1917 р. про перспективу “прилучення українських земель Австро-Угорщини до УНР” [10, с.23], місія до Наддніпрянської України О.Назарука 5 листопада 1918 р. М.Лозинський, як і більшість дослідників зовнішньої політики ЗУНР, вважає головним диригентом поразки українців у війні з Польщею – Антанту і США. Як керівник галицької делегації в Парижі, він був добре обізнаний з усіма аспектами проблеми. Відтворюючи діяльність місії ЗУНР на конференції, він слушно відзначав, що прямі переговори з главами держав Англії, Франції, США доносили українську проблему до світового співтовариства. І хоча зупинити агресію Польщі й відстояти незалежність ЗУНР не вдалося, завдяки заходам місії східногалицьке питання залишено відкритим до проведення крайового плебісциту. Концепція М.Лозинського щодо можливого відновлення суверенітету ЗУНР за участю Антанти, висловлена 1922 р. (час першого видання праці), була вже тоді нереальною, що підтвердила історія.

Зрештою, й інша, за якою він виступає проти сепаратизму галичан, вважаючи доцільність об'єднання з Наддніпряниною “у відповідному часі”, коли “Велика Україна скріпить свою державність” [12, с.228].

Маловідомі грані проблеми висвітлює книга Л.Цегельського, голови Держсекретаріату зовнішніх справ, а з січня 1919 р. – ще й заступника міністра зовнішніх справ УНР. Він вважав орієнтацію на Антанту та Паризьку мирну конференцію виправданою, а 14 пунктів меморіалу В.Вільсона щодо прав народів на самовизначення “не пустим звуком, а реальністю” [19, с.77]. Всупереч радянській історіографії він також свідчить, що місіонери, насамперед англійці, загалом прихильно сприйняли українську справу, подаючи звіти про недоцільність польської окупації прикарпатських теренів й ліквідації ЗУНР, бо це вигідно більшовикам [19, с.229–230].

Чимало маловідомих фактів і аргументів зовнішньополітичної діяльності ЗУНР можна віднайти у працях істориків української діаспори. Колишні громадсько-політичні діячі республіки С.Витвицький і С.Баран визначали головними пріоритетами дипломатії домагання якнайшвидшого визнання ЗУНР провідними державами Європи і припинення українсько-польської війни. Всупереч твердженням радянських істориків, автори виправдовували намагання керівництва ЗУНР брати участь у переговорному процесі як з антантівськими місіями, так і з польськими делегаціями, тим більше, що глави деяких місій широ хотіли припинити війну на прийнятних для українців умовах. Автори заперечують традиційні звинувачення вітчизняних та діаспорних істориків в пропольських орієнтаціях антантівської делегації генерала Бартелемі, яка запропонувала в обмін на гарантію визнання ЗУНР країнами Антанти передачу полякам Львова та частини окупованої території. [3, с.530–532]. Сучасний діаспорний дослідник О.Субтельний, звернув увагу на те, що протягом всього періоду існування галицький провід плекав велику надію на міжнародне визнання української держави. Проте, підкреслював він, якщо політичні принципи Антанти, засновані на відомих 14-ти пунктах В.Вільсона щодо надання усім народам права на самовизначення, співпадали з прагненням українців, то політичні інтереси схиляли Антанту до Польщі. Таким чином, резюмує О.Субтельний, у тих геополітичних умовах дипломатичні зусилля ЗУНР були приречені на невдачу, що й стало передумовою поразки [18, с.324–325]. Канадієць Василь Верига у праці “Визвольні змагання в Україні” (Т. 2 – Львів, 1998) акцентує увагу дослідників на відсутність єдиної тактики і стратегії українських делегацій ЗУНР і УНР на Паризькій мирній конференції [5, с.72].

Роль українського чинника на геополітичній карті Європи показав історик Ілько Борщак. Він детально проаналізував процес розгляду

українського питання на Паризькій (Версальській) конференції. Вчений стверджує, що в результаті світової війни Франція висунулася на провідні позиції в Європі й відіграла чи не найголовнішу роль серед країн Антанти. І. Борщак дійшов до висновку, що Антанта не сприймала українську справу з точки зору соборності України, “а вважала українську справу в Росії (тобто питання Наддніпрянщини – авт.) – “російською справою”, а Галичину “австрійською справою”; в цьому й полягала головна причина трагедії УГА та галицької української справи взагалі” [2, с.121–122].

Після поразки визвольних змагань і польсько-румунської окупації території ЗУНР екзильний уряд продовжував активну зовнішню політику. Відомий історик діаспори С. Ярославин відзначав широку діяльність віденського центру Петрушевича “на міжнародному полі, чи то через свої дипломатичні представництва й місії, чи висилаючи ноти до президії Мірової Конференції і Союзу Народів” ; завдяки цьому “не вдалося полякам приспати справи Галичини” й вона виринула у полі зору Європи під час радянсько-польської війни 1920 р. й ще деякий час була актуальною на міжнародній арені. Власне у липні 1920 р. на конференції в Спа офіційно проголосили так звану лінію Керзона – етнічний кордон між польськими і українськими землями, який майже без змін донині став українсько-польським державним кордоном [20, с.74].

Радянська історіографія 20–40-х років спеціально не розглядала зовнішню політику ЗУНР, трактуючи її як сепаратистські дії української буржуазії з метою протистояння Країні Рад і світовій комуністичній революції; українсько-польська війна 1918–1919 рр. вважалася протистоянням між українською буржуазією та польськими панамі і загалом європейським капіталом, цілі яких суперечили галицьким “трудящим”, що прагнуть реалізації ідей Великої Жовтневої соціалістичної революції на західноукраїнських теренах [7, с.511–515].

Після смерті Сталіна і горбачовської “перебудови” 80-х років зростає увага радянської історіографії до політичної історії краю ХХ ст., яка висвітлювалася в контексті єдиного революційного потоку, що охопив услід за більшовицькою Росією увесь терен Центральної та Східної Європи. Водночас стверджувалося, що революційно-визвольний рух на цих землях сприяв краху монархії Габсбургів, а політика новоутворених буржуазних держав Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини щодо прикарпатських земель була загарбницькою, знаходила підтримку з боку країн Антанти.

Тон задавали колективні монографії, багатотомні “Історія Української РСР”, “Українська РСР в період громадянської війни (1917–1920), Українська радянська енциклопедія”, “Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний словник”. Зовнішню політику ЗУНР,

спрямовану на захист завоювань національно-демократичної революції, автори п'ятого тому "Історії Української РСР" оголосили "контрреволюційною" та "антирадянською". Укладення військово-політичного союзу УНР-ЗУНР кваліфікувалося як "згуртування антирадянських сил" [4, с.516].

Негативно оцінювали галицький "сепаратизм" М.Герасименко і Б.Дудикевич, стверджуючи, що "створення ЗУНР завдало великої шкоди революційно-визвольній боротьбі західноукраїнського населення", а зовнішньополітичний курс її буржуазного уряду спрямувався "проти корінних соціальних і національних інтересів трудящих Західної України" [6, с.10–11].

Зовнішньополітичні акції галичан з метою припинити війну й зберегти незалежність республіки (зокрема, переговори з антантівськими місіями) колишній ідеолог компартії України В.Маланчук таврував як "плазування" перед провідними державами Заходу, покірним виконанням "наказів Вільсона, Лойд-Джорджа, Клемансо" [13, с.56]: Особливо гостро критикувалося ставлення Національної Ради і Держсекретаріату ЗУНР до Кремля і маріонеткового уряду радянської України Х.Раковського, зокрема, пропозицій більшовицької сторони щодо укладення угоди про союз навесні 1919 р. Його відхилення автори "Історії Української РСР" оцінювали як чергове свідчення "антинародної контрреволюційної політики" [7, с.516], ігноруючи той факт, що ЗУНР була поєднана з братньою УНР і спільно з нею захищала власний суверенітет від агресії більшовицької Москви. Офіційної точки зору дотримувався й львівський науковець В.Масловський, стверджуючи, що галицький уряд "двічі відкидав пропозиції уряду Радянської України про спільну боротьбу проти польських окупантів, а тим часом намагався створити військовий заслон як проти Радянської Республіки та її Червоної Армії, так і проти Радянської Угорщини" [14, с.34].

Деякі інші акценти у порушених питаннях розставив О.Карпенко у праці, яка вийшла у період хрущовської "відлиги" – "Імперіалістична інтервенція на Україні 1918–1920" (Львів, 1964). Всупереч традиційним для офіційної радянської історіографії штампам, відповідно до яких ЗУНР трактувалась не інакше, як "буржуазна республіка" з "контрреволюційним урядом", вчений намагався з'ясувати зовнішньополітичні орієнтири провладу ЗУНР як такі, що скеровані на захист від агресії з боку Польщі. Він слушно зауважив: ЗУНР опинилася на перехресті інтересів радянської Росії, яка намагалася перекинути військову допомогу революційній Угорщині, та Антанти, що за ініціативою Польщі творила санітарний кордон на цьому шляху. Нетрадиційно трактує О.Карпенко аргументи антантівських місій та їх контакти з представниками ЗУНР. Зауваживши пропольський характер окремих

місій, що лобювали насамперед військові або економічні інтереси своїх патронів, він не заперечує домагання місіонерів припинити війну і примирити супротивників, маючи на увазі перспективу боротьби з більшовицькою Росією [8, с.189, 145–146, 150–153].

Як відомо, не без участі радянських дипломатів галицьку делегацію не допустили до офіційних переговорів у Ризі. Однак протягом 1920–1923 рр. ЗУНР на чолі з Є.Петрушевичем дипломатичними акціями домагався реалізації прав східногалицького населення на правнополітичне самовизначення, привертаючи увагу світової спільноти до несправедливих рішень конференцій у Парижі та Ризі. Його зусиллями на окупованій території були організовані протестаційні акції: бойкот виборів 1922 р., перепис населення, призов до війська тощо. Підтримувався контакт з Українською Військовою Організацією Є.Коновальця, а опікувані екзильним урядом інтерновані частини УГА в Чехословаччині стали потужним резервом цієї праворадикальної структури в організації спротиву поневоленого народу Галичини польським окупантам. Оскільки радянський уряд як на ризьких переговорах, так і пізніше, в міжвоєнні роки, нічого реального не зробив для захисту національно-культурних прав західних українців, Бельведер теж не виконав жодної статті радянсько-польської угоди щодо української меншини, що й визнав Ю.Сливка, співавтор згаданої “Історії Української РСР” [7, с.523].

Широку палітру зовнішньополітичної діяльності ЗУНР висвітлили у численних наукових працях сучасні історики й дослідники незалежної України. На наш погляд, найбільш виважено і об’єктивно вона розглядається львівським істориком М.Литвином у книзі “Українсько-польська війна 1918–1919 рр.” (Львів, 1998), де на основі залучення нових, насамперед архівних джерел автор дослідив дипломатичний фронт українсько-польської війни: діяльність місій Антанти у Східній Галичині, переговорний процес із супротивником, проблему врегулювання конфлікту на Паризькій конференції та найменш вивчену ділянку – взаємини більшовицької Росії та ЗУНР. Перш за все він звертає увагу на складність українського питання для керівників Антанти: якщо у ставленні до Польщі, Чехо-Словаччини, Югославії та Румунії панувала згода і повне порозуміння, то проблема прийдешнього західноукраїнських земель викликала найгостріші дебати Ж.Клемансо, Д.Ллойд-Джорджа, В.Вільсона. [11, с.256–257].

Вперше після праць О.Карпенка і Ю.Сливки доби “відлиги” розглядається діяльність антантівських місій, а також утворених у рамках Паризької конференції комісій Ж.Камбона, Ж.Нуланса, Л.Боти і окремих делегатів. Автор вважає, що місії, зокрема Бартелемі, були

прихильні до Польщі, а пропозиції – дискримінаційними для ЗУНР. Саме провал її переговорів з українцями “визначив радикальний зсув у політиці керівництва країн Антанти на користь Польщі” [11, с.264–270].

Політику більшовицької Росії щодо ЗУНР М.Литвин виокремлює в три етапи: від Листопадового зриву до березня 1919 р., коли ленінський уряд дотримувався нейтралітету; на другому – між весняним спалахом революцій в Угорщині і Баварії – здійснювано дипломатичний тиск на ЗУНР та втручання у внутрішні справи через інспірацію комуністичного руху в Галичині; третій період – від липня 1919 р. й об’єднання УГА з Армією УНР до підписання Ризького миру у березні 1921 р. – характеризується відверто ворожим ставленням до республіки галичан [11, с.278]. Автор розрізняє дві лінії політики Харкова щодо ЗУНР: помірковану дипломатичну голови уряду Х.Раковського і неприховану агресивну інших чинників радянської влади в Україні [620. С.283]. Щоправда, цю тезу автор недостатньо аргументував. На жаль, М.Литвин дуже побіжно торкнувся взаємостосунків ЗУНР з антибільшовицькою Росією, лише нагадавши про контакти і переговори її дипломатів у Парижі з представниками А.Денікіна, зовнішньополітичні обставини переходу знесиленої УГА в стан Добрармії восени 1919 р. [11, с.288].

Визначальну роль зовнішньополітичному факторові у трагічній долі ЗУНР (всупереч думці істориків радянських часів, які віддавали перевагу внутрішнім) надає Ю.Сливка: “Поразку та падіння УНР і ЗУНР найбільше спричинили не хиби політичного проводу, вкрай несприятливі зовнішньополітичні обставини, в яких опинилася Україна... Україна розглядалася тільки як об’єкт територіальної, геополітичної експансії, насамперед Російської та Австро-Угорської імперій. Українські політичні сили тоді не були спроможні впливати на зміну міжнародної кон’юнктури на користь України” [17, с.5].

Увагу львівських дослідників В.Кондратюка і В.Регульського привернула організація дипломатичної служби молодой української держави [9, с.72]. У більшій мірі, ніж інші історики, вони відзначають згубність для української справи розбіжностей між урядами ЗУНР і УНР; головною вадою організації державної влади в УНР вони вважають претензії на верховенство й ідеологічні збочення у бік соціалізму внаслідок впливу на уряд соціалістичних партій. Не випадково галичани називали наддніпрянців “більшовиками” [9, с.82].

Визначальну роль Франції у створенні антиукраїнської коаліції країн Антанти, дипломатичної ізоляції ЗУНР та її місії на Паризькій мирній конференції в організації військово-технічної допомоги Польщі у її агресивній війні висвітлює львівський історик В.Ададуrow. Він стверджує, що справа Східної Галичини набула розголосу у Франції лише з початком українсько-польської війни. Але на відміну від Великобританії, зовнішньополітичне відомство якої

вже 8 листопада 1918 р. висунуло вимогу полякам очистити Східну Галичину від військ, Франція зайняла антиукраїнську позицію [1, с. 27].

Дипломатичні відносини ЗУНР і Угорщини відтворює київський науковець О.Павлюк. Як відомо, Угорщина була однією з небагатьох країн, яка дозволила діяльність посольства ЗУНР, збірної станиці УГА; з лідером країни президентом М.Карої зустрічався президент Є.Петрушевич в Будапешті, укладено низку міждержавних угод про всі засоби сполучення, товарообмін [16, с.37]. Коли в Угорщині прийшли до влади більшовики, ідеологічні розбіжності, підкреслює О.Павлюк, вплинули на стан взаємовідносин, але економічні труднощі змушували Будапешт дотримуватися підписаних угод [16, с.39-44].

Відзначимо також вдалу спробу київського дослідника О.Павлюка узагальнити на підставі нових архівних матеріалів головні напрями та етапи зовнішньої політики ЗУНР: 1) листопад 1918 р. - осінь 1919 р.; 2) осінь 1919 р. - лютий 1920 р.; 3) весна 1920 р. - 14 березня 1923 р. [15, с. 123-130].

Дипломатичний фронт війни, зрозуміло, цікавив й польську військово-історичну думку. Кілька тисяч історико-мемуарних розвідок збирано Товариством дослідження історії оборони Львова і південно-східних воєводств. Частина рукописів побачила світ у 30-і роки, а основна збірка була опублікована у тритомнику "Obroca Lwowa" на початку 90-х років у Варшаві [22]. У серійному виданні публікуються розвідки відомих військовиків Кароля Бачинського, Мечислава Борути-Спеховича, Тадеуша Фельштина, Антоні Якубського, Антоні Камінського, Чеслава Мончинського, Здіслава Тагартшесньовського та інших, які відтворюють хроніку першолистопадового "українського замаху" й оборону "богатирського" Львова від "українських банд". Дослідників ЗУНР тритомник зацікавить великим археографічним матеріалом (документи Війська Польського і Галицької армії, статистика бойових втрат, фотографії), який загалом препарований під польську концепцію бачення державотворення у цьому стратегічному регіоні Центрально-Східної Європи.

Як відомо, польська бібліо- та історіографія має добрі і давні традиції. Тож цілком закономірною була поява книги Станіслава Гізи "Obroca Lwowa w Listopadzie 1918 r. w swietle literatury ukrainskiej" (Варшава, 1936. 130 s.), в якій робиться спроба узагальнити українське бачення листопадових подій 1918 р. у Львові, головню за публікаціями львівського кооперативу "Червона калина". Автор вважає, що галицькі українці тоді перевищили свої національно-політичні потуги, тому й зазнали поразки [21].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії засвідчує необхідність упорядкування зовнішньополітичного архіву ЗУНР й видання нових збірників документів з історії польсько-чесько-українсько-російських стосунків у першій чверті ХХ ст.

1. Ададуrow В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період листопада 1918 по березень 1919 рр. // Україна в минулому Вип. 7. – Київ-Львів, 1995.
2. Боршак І. Відгомін УГА на Версальській конференції // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Т. 2. – Вінніпег, 1960.
3. Витвицький С., Баран Є. ЗУНР в 1918-1923 рр. // Енциклопедія українознавства Загальна частина. – Т. 2. – К., 1995.
4. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник. – К., 1987.
5. Верига В. Визвольні змагання в Україні. 1918-1923: У 2-х томах. - Львів. Інститут українознавства НАНУ, 1998.
6. Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. – К., 1962.
7. Історія Української РСР: У восьми томах, десяти книгах. – Т. 5. – К.: Наукова думка, 1977.
8. Карпенко О.Ю. Імперіалістична інтервенція на Україні. 1918-1920. – Львів, 1964.
9. Кондратюк В.О., Регульський В.Л. ЗУНР: становлення і захист. – Львів, 1998.
10. Левицький К. Перед вибухом. – Львів, 1928.
11. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998.
12. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Відень, 1922.
13. Маланчук В та ін. Львівська область // Історія міст і сіл Української РСР. К., 1968.
14. Масловський В. Дорога в безодню. Львів: Каменяр, 1978.
15. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР // Київська старовина. – 1997 №3-4.
16. Павлюк О. Дипломатія злуки УНР і ЗУНР // Всесвіт. – 1992. – №1-2.
17. Сливка Ю.Ю. Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та правовий аспект // Україна: культура, спадщина, національна свідомість, державність. Випуск 3-4. – Львів, 1997.
18. Субтельний О. Україна. Історія. К.: Либідь, 1991.
19. Цегельський Л. Від легенди до правди. – Нью-Йорк-Філадельфія, 1980.
20. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918-1923 роках. – Філадельфія, 1956.
21. Giza S. Obrona Lwowa w listopadzie 1918 r. w świetle literatury ukraińskiej. – Warszawa, 1936
22. Obrona Lwowa. Źródła do dziejów walk o Lwow i województwa południowo-wschodnie. Relacji uczestników. T.1-3 – Warszawa, 1991-1993

Panchuk A.

EXTERNAL POLICY OF ZUNR (WEST-UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC) IN HISTORIOGRAPHY.

In the article the attempt is made to analyze historiography of outer political activity Western Ukrainian People's Republic. The author has given the developed characteristic of historical-memorial inheritance of this problem, historians' works of Ukrainian Diaspora and the representatives of Polish historical school and has stated his attitude to the publications on this topic in soviet historiography too. The special attention is given to the analysis of historical researches of Ukrainian historians nowadays.